

JAAN TÖNISSON SOOMLASE KÄSITLUSES

Erkki Tuomioja. Jaan Tõnisson ja Viron itsenäisyys. Helsinki: Tammi, 2010. 352 lk.

Soome poliitik ja riigiteadlane Erkki Tuomioja on kirjutanud raamatu Jaan Tõnissonist ja Eesti iseseisvusest. Nii nagu kunagine Martti Turtola raamat Konstantin Pätsist,¹ on seegi esimene nüüdisaegne terviklik Tõnissoni elu ja tegevuse ülevaade, mitte liiga süvenev, aga enam-vähem objektiivne. Küllap ilmub selle tõlge eesti keelde üsna varsti ja üks kujutletav tühik meie raamaturiivulitel saab niimoodi teatud määral täidetud. Miks meie oma eesti ajaloolased sedalaadi käsitlusi viimase kahekümne aasta jooksul ei ole jõudnud kirjutada ja ilmutada, sellest on ka võimalik aru saada. Nemad nimelt on lati enese jaoks kõrgemale seadnud. Eesti traditsioon kirjutada sedalaadi populaarseid ülevaateid on praktiliselt olematu ja neid, kes seda mõnikord on teinud, ei ole kolleegid tõsiselt võtnud. Jaan Tõnisson on olnud suur mees ja tema tegevuse kõik tahud on erinevail põhjustel senini piisavalt läbi uurimata. Krista Aru kaitses hiljuti doktoritööna oma raamatut personaalsest ajakirjandusest, kus keskne osa on pühendatud Tõnissoni juhitud ja talle kuulunud Postimehele.² „Eesti mõtteloo” sarjas on

alles tänavu avaldatud I köide Tõnissoni artiklitest,³ mis hõlmab valikut kuni 1917. aastani. Eeltööd on olnud põhjalikud ja mõeldavad autorid on tahtnud katva monograafia kirjutamiseks enast hästi ette valmistada. Kõik see ongi võtnud aega ja pole põhjust olla pahane soome kolleegidele, kes on olnud kiiremad, kuigi vastavalt ka pealiskaudsemad.

Erkki Tuomioja on Hella Wuolijoe tütrepoeg. Tema raamat „Õrnroosa” oma vanaemast ja vanatädist ilmus eesti keeles 2006. aastal⁴ ja oli väga mitmes mõttes eesti lugeja jaoks uudne. Eestis oli Wuolijoke alati käsitletud kui kirjanikku, Tuomioja kirjutas temast nüüd poliitilise eluloo. Wuolijoe isik on ka side käesoleva raamatu juurde, sest kogudes arhiivides uut materjali tema kohta, pörkas Tuomioja ilmselt järjest teadetele Hella suure autoriteedi ja pikaaegse sõbra Jaan Tõnissoni elu ja tähenduse kohta.

See – pikaaegne ja lähedane läbikäimine Hella Wuolijoeaga – on vahest kõige personaalsem ja olulisem seos Jaan Tõnissoni ja Soome vahel, sest erinevalt Konstantin Pätsist või mõnest teisest eesti vaimutegelasest ei olnud Tõnisson fennofiil. Kuid kuna Hella Wuolijoki ei olnud oma eluajal Soome

³ J. Tõnisson, Kõlblus ja rahvuslus. Koostaja Simo Runnel. Eesti mõttelugu 95. Tartu: Ilmamaa, 2010.

⁴ E. Tuomioja, Õrnroosa. Hella Wuolijoe ja Salme Duttu elu revolutsiooni teenistuses. Tallinn: Varrak, 2006; vt ka teose arvustust: S. Olesk, Poliitikast, kommunismist ja õdedest Murrikutest. – Keel ja Kirjandus 2006, nr 12, lk 996–999.

¹ M. Turtola, Presidentti Konstantin Päts. Viro ja Suomi eri teillä. Otava: Helsinki, 2002.

² K. Aru, Üks kirg, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2008.

ametlikes ringkondades kuigi populaarne tegelane, laienes tema vastu tuntud umbusk ka Tõnissonile, nagu Tuomioja oma raamatus korduvalt viitab. Nii ongi Jaan Tõnisson jäänud Soomes suhteliselt tundmatuks suuruseks, nii heas kui ka halvast mõttes. Tema väga tihedalt Eesti ajaloo läbi põimitud elulugu on soomlaste jaoks ilmselt uudisväärtusega lugemismaterjal.⁵ Nii on soomlase raamatul Soome lugejatele pakkuda uut teadmist. Eestlane leiab seda raamatust aga paraku üsna vähe. Sest kuigi eesti keeles on puudunud terviklikud monograafiad, on Tõnisson olnud meie uuemas ajas sagedasti nn juuresolev tegelane, kas siis aatemehe musterkuju, nagu poliitikutel on olnud kombeks teda esitada, või Noor-Eesti antipoodina, nagu kirjanduskäsitlustest võib lugeda. Eriti positiivse ja lausa mütoloogilise tähenduse saab Tõnissoni kuju Aino Kallase päevikutes. Tegelikult on meil kõigil oma kujutus Tõnissonist, vahest liiga karika- tuurne (iseloomulikult on nii Krista Aru kui ka Erkki Tuomioja raamatu kaanel kasutatud ühte ja sama karika- tuuri), aga kindlasti heatahtlik.

Jaan Tõnisson käis riigivanemana visiidil Rootsis ja oli tegev Rootsi-Eesti seltsis. Soome juhtivaid poliitiku- id ta muidugi tundis ja 1940. aasta traagilistel päevadel võtsid nii Soome president kui ka peaminister ta vastu, kuid tavaliselt käis ta Soomes Hella Wuolijoe erakülalisena. Üks väheseid avalikke ülesastumisi Soome-Eesti suhete teemadel on Tõnissoni avaartikkel Eesti ja Soome üliõpilaskondade esimeses hõimualbumis 1926. aastal. Siin rõhutab Jaan Tõnisson, et Soome ja Eesti suhetes peaks valitsema võrdsus ja tasa- kaal.⁶ Ei ole mingit Soome ees kum-

⁵ Vt S. Zetterberg, Viron hyvä henki ei ollut pyhimys. – Helsingin Sanomat 24. X 2010.

⁶ J. Tõnisson, Soome-Eesti lähenemise reaalpoliitilistest sihtjoontest. – Eesti ja soome üliõpilaskondade hõimualbum I. Suo-

mardamist, selle asemel on eneseväärikas tõdemus Soome riigi suuremast edenemusest ja arutelu selle üle, kuidas niisuguses olukorras pariteetsust saavutada. „Enne kui Soomes hakatakse Eesti hõimudega reaalses asjades nagu rahvuslik julgeolek tõsiselt arvestama, peab Eesti niihästi oma riikliku kindluse kui ka majandusliku ja kultuurilise võimise poolest niisugusele järjele tõusma, et Soomes sunnitud oldaks temaga kui üheväärilise- ga kõnelema.

Selles teadmises olen mina omal ajal kindlasti selle vastu olnud, et Eesti-Soome uniooni mõttest senistes oludes üldse juttugi tehtaks. See oleks asjata enesepakkumine,” arvab Jaan Tõnisson.⁷

Tõnissoni enda intrigeerivat isikut avab Tuomioja raamat tegelikult üsna vähe. Tema jaoks on Tõnisson Eesti tähtsamaid riigitegelasi ja rohkem kui vanast Jaanist räägib raamat Eesti ajaloo- st. Ja et Eesti ajalugu ise on siiski pikk ja keeruline, on Tuomioja keskendunud pealkirjas viidatud Eesti Vabariigile – selle loomisele ja kaotamisele. Mõlemal juhul on Tõnisson olnud vägagi tegev ja Tuomioja kirjeldabki sündinud asju Tõnissoni tegevuse kaudu. Sealjuures ei ole ta kuigivõrd hinnanguline, pigem ikka kõrvalt kommenteeriv, ka Tõnissoni suhteid Konstantin Pätsiga kirjeldades. Ta nimetab küll kahe suure vastasseisu EV ajaloo keskse intriigina, kuid ei polariseeri teemat ülearu.

Eesti Vabariigi arenguid kujutades soovitab ta kõrvalseisjana Prantsuse Vabariigi eeskujul eristada eesti ajaloo- s Esimest (1918–1934), Teist (1934–1940) ja Kolmandat vabariiki (1991 jj). Tuomioja peab Tõnissoni jaoks kõige edukamaks ajaks aega enne Eesti Vabariigi sündi, kui Tõnisson võis esineda rahva-

men ja Eestin ylioppilaskuntien heimoalbumi. Tartu, 1926, lk 7–14.

⁷ J. Tõnisson, Soome-Eesti lähenemise reaalpoliitilistest sihtjoontest, lk 13.

juhi rollis. Hilisemates poliitilistes võitlustes kaotab Tõnisson oma vaieldamatu juhi rolli ning tavalise parteipoliitika jaoks on ta liiga kompromissitu ja isepäine, võib kokku võttes iseloomustada Tuomioja käsitlust. Esimese vabariigi majanduse ja demokraatia arendajana ei olnud Tõnisson teistest halvem, aga ka mitte otsustavalt kaugemale nägev ega osavam, leiab Tuomioja (lk 331).

Eesti ajaloo vastu on Soomes suur huvi. Seppo Zetterbergi mahukas „Eesti ajalugu” on lugejate soosingus, eesti ajaloo kohta peetavad loengud on rahvast täis, ja viimastel aastatel ei koosne see publik ainult vananevatest meestest. Selles mõttes on Tuomioja valik – kirjutada raamat eesti rahvuslikust suurmehest – igati arusaadav. See raamat on kirjutatud soome lugejale, arvestades sellega, mida see lugeja teab ja millest võiks huvituda. 24. oktoobril on Seppo Zetterberg ajalehes Helsingin Sanomat iseloomustanud Tuomioja raamatut kui traditsioonilist elulugu, mis on kirjutatud sujuvalt ja mõõdukalt, kogunud inimese sulega. Tõsi, ka Zetterberg igatseks värskemat vaatenurka, mitmekülgsemat pilti inimesest ja allikate paremat ärakasutamist, kuid kokkuvõttes näib ta hindavat tulemust rahuldavaks.

Raamatus on mõned piinlikud vead, mis näitavad, et autor ei ole väga kodus Eesti aja- ja kultuuriloos. On leitud üles küll Loone Otsa vaimukas artikkel, kus noore Hilda Lõhmuse käe ja südame pärast konkureerisid üliõpilane

Anton Hansen ja rahva juht Jaan Tõnisson, kuid tulevast kirjandusklassikut nimetatakse Aksel Hansen Tammisaareks (lk 49). Lk 143 kirjutatakse, kuidas Hella Wuolijoki korraldas 1917. aasta jõuluajal Helsingis oma õe Mimmi pulmad, kus oli palju Eestist saabunud külalisi, nende seas ka Juhan Liiv (suri 1913); Koidula sõnadele loodud laulu „Mu isamaa on minu arm” nimetatakse Eesti hümniks (lk 24–25) ja Kallaste perekonnal lastakse 1903. aastal asuda elama Tallinna (lk 99). Ja nii edasi...

Osa vigu on teadmatusest, osa ilmselt lohkusest. Raamatute toimetamine näib Soome kirjastustes olevat nüüd juba üsna üldiselt mingisugune mineviku igand. Jääb vaid loota, et eestikeelses tõlkes need vead korrigeeritakse.

Eesti ajaloost ja meie poliitika suurkujudest kirjutatakse siin- ja sealpool lahte. Selle taustal tõuseb minus üha enam soov lugeda eestlastele mõeldud Soome ajaloo käsitlusi. Lugeda näiteks eesti keeles suuremat ülevaadet Soome ajaloost, kui senini pakutud Matti Klinge õbluke brošüür. Lugeda ülevaatlikke käsitlusi Soome suurmeestest, kas või K. J. Ståhlbergist, kellega nii Turtola kui ka Tuomioja võrdlevad Tõnissoni, ja vahest ka mõnest Soome ajaloos olulisest naisest, kes ei ole Wuolijoki ega Kallas, ja meestest, kes ei ole Kekkonen ega Mannerheim. Huvitav, kes neid võiks kirjutada?

SIRJE OLESK